

ЗАШТИТА ОД НАСИЉА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ У ОБРАЗОВНО - ВАСПИТНИМ УСТАНОВАМА

Материјал припремио Одсек за људска и мањинска права
Министарства просвете науке и технолошког развоја

Београд, 2020.

САДРЖАЈ:

УВОД	2
НАСИЉЕ И ДИСКРИМИНАЦИЈА У ШКОЛИ - системска решења и законска регулатива	4
ОБЛИЦИ НАСИЉА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ	9
ТИМ ЗА ЗАШТИТУ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ, НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА	14
ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА И ПРОГРАМ СПРЕЧАВАЊА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ	16
ПРЕВЕНЦИЈА НАСИЉА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И СТВАРАЊЕ СИГУРНОГ И ПОДСТИЦАЈНОГ ШКОЛСКОГ ОКРУЖЕЊА	18
САРАДЊА СА РОДИТЕЉИМА	20
ПАРТИЦИПАЦИЈА УЧЕНИКА	21
РЕАГОВАЊЕ У СИТУАЦИЈАМА НАСИЉА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ	23
САРАДЊА СА СПОЉАШЊОМ МРЕЖОМ ЗАШТИТЕ	27
КОМУНИКАЦИЈА СА МЕДИЈИМА	28
ПРЕПОРУЧУЈЕМО	30

Имајући у виду значај и одговорност руководиоца образовно-васпитних установа за креирање позитивне школске климе и обезбеђивање сигурног и подстицајног окружења за учење и развој свих ученика припремили смо материјал намењен директорима образовно-васпитних установа као вид подршке за успешније и квалитетније обављање послова у области заштите од насиља и дискриминације у образовно-васпитним установама.

Желимо да истакнемо да је, поред превенције, изузетно важно и адекватно реаговање у ситуацијама насиља и дискриминације. Због тога је део материјала посвећен интервенцијама које школа предузима, сарадњи са родитељима као и адекватној комуникацији са медијима у кризним ситуацијама.

Кроз овај материјал желимо да директори образовно - васпитних установа:

- упознају системска решења, законску регулативу и процедуре у области заштите од насиља и дискриминације у систему образовања и васпитања;
- препознају значај процеса планирања (прикупљање и анализа података и стања безбедности) и самовредновања установа у процесу израде Програма заштите од насиља, злостављања и занемаривања и Програма спречавања дискриминације;
- унапреде компетенције како у области превентивних активности тако и у области поступања у ситуацијама насиља и дискриминације;
- разумеју значај сарадње школе са родитељима, локалном и широм заједницом као и да усвоје знања и вештина неопходне за ефективну комуникацију, изградњу и одржавање односа са свим заинтересованим странама у области заштите од насиља и дискриминације;

Припремљени материјал садржи и списак различитих ресурса (истраживања, приручници, водичи) у области заштите од насиља и дискриминације у образовно-васпитним установама.

НАСИЉЕ И ДИСКРИМИНАЦИЈА У ШКОЛИ - СИСТЕМСКА РЕШЕЊА И ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА

У последње две деценије, Министарство просвете, науке и технолошког развоја (у даљем тексту МПНТР) у сарадњи са УНИЦЕФ-ом и другим релевантним институцијама, међународним организацијама и организацијама цивилног друштва, радило је на увођењу системских решења кроз законе и правилнике којима је област заштите од насиља детаљно уређена.

Ојачани су капацитети МПНТР и школа у овој области, формирана је Јединица за заштиту од насиља која је интегрисана у Групу за образовање мањина, социјалну инклузију и заштиту од насиља и дискриминације. Од 2020. године Група је систематизирана у оквиру Одсека за људска и мањинска права у образовању.

Од 2011. године Министарство је успоставило сос телефон за пријаву насиља у школама (0800 200 201).

Улога сос телефона је трострука и подразумева:

- Емпатијска - саветници активно слушају, показују разумевање, уважавају саговорнике који пријављују проблем
- Инструктивна односно информативно-едукативна - саветници након добијања што прецизнијих података од саговорника, дају информације о томе на који начине се може решити пријављени проблем, које кораке треба предузети и којим редоследом. Сарадник који се јавља на телефон обавезан је да одмах обавести и активира

Републичку инспекцију када су у питању случајеви са трћег нивоа насиља и која даље предузима активности у оквиру своје надлежности.

- Истраживачка - саветници у складу са протоколом бележе потребне информације, затим га електронским путем шаљу Одсеку за људска и мањинска права у образовању који све протоколе прати и чува, како би они били основа за различите врсте истраживања и осветљавања стања насиља у нашим школама из специфичне перспективе.

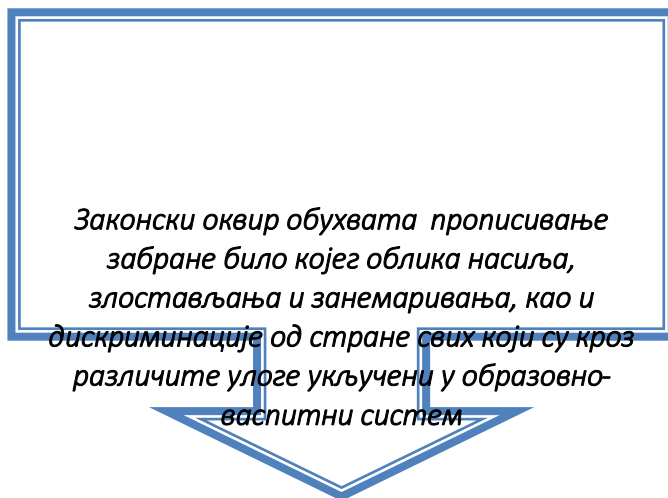
Од школске 2019/2020. године уведено је 74 саветника - спољна сарадника за превенцију насиља који пружају подршку школама давањем стручних препорука за унапређивање рада у области заштите од насиља и подршку просветним саветницима у вршењу стручно-педагошког надзора и спољашњем вредновању школа у области заштите од насиља.

Реализовани су бројни пројекти и програми за подстицање демократске климе у школама, толеранције, уважавања, решавања конфликта мирним путем, развијања интеркултуралних компетенција и слично.

Увођењем самовредновања и спољашњег вредновања квалитета рада установа, кроз област „етос“, али и све друге области квалитета, у фокус се стављају међуљудски односи и атмосфера у школи, поштовање норми понашања од стране свих школских актера, учешће родитеља у животу и раду школе, успостављање система мера заштите од насиља и развијање негативаног става према насиљу.

Кроз нове програме наставе и учења усмерене ка циљевима и исходима, промовише се развијање компетенција за одговорно учешће у демократском друштву, развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима,

позитивних људских вредности, развоја толеранције и уважавања различитости.

Законом о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“, бр. 88/17, 27/18) чланом 108. прописана је одговорност установе за безбедност деце и ученика и обавеза установе да донесе акт којим прописује мере, начин и поступак заштите и безбедности деце и ученика за време боравка у установи и свих активности које организује установа, у сарадњи са надлежним органом јединице локалне самоуправе, које је дужна да спроводи. Члановима 110, 111 и 112. истог закона прописана је забрана било којег облика насиља, злостављања и занемаривања, као и дискриминације од стране свих који су кроз различите улоге укључени у образовно-васпитни систем.

У **Закону о основном образовању и васпитању** („Службени гласник РС“, бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 др. закони и 10/2019) и **Закону о средњем образовању и васпитању** („Службени гласник РС“, бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 др. закони) дефинисано је да је Програм заштите од насиља, злостављања и занемаривања,

програм спречавања дискриминације и програм превенције других облика ризичног понашања саставни део Школског програма.

Из закона су проистекли правилници и они су основа за рад школе у овој области:

- **Правилник о протоколу поступања установе у одговору на насиље, злостављање и занемаривања („Службени гласник РС“ бр. 46/2019).** Овим правилником се прописује поступање у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање; облици и нивои насиља и злостављања које препознајемо у систему образовања и васпитања; права, обавезе и одговорности свих у установи како у оквиру превенције тако и у оквиру интервенције; садржај Програма заштите; кључни елементи за рад Тима за заштиту; документација коју установа треба да води; како да извештава и друга питања од значаја за поступање у овој области.
- **Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања („Службени гласник РС“, бр. 22/16),** који прописује шта је дискриминација и дискриминаторно понашање у образовању и васпитању; различите облике дискриминације и њихове манифестације који се јављају у образовно-васпитном систему када је реч о непосредној и посредној дискриминацији; посебне мере које се не сматрају дискриминацијом и обавезу свих учесника у образовном и васпитном процесу да поштују забрану дискриминације.

- **Правилник о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности** („Службени гласник РС“, бр. 65/2018) прописује поступање установе када се посумња или утврди дискриминаторно понашање, матрицу за процену нивоа дискриминације; начине спровођења превентивних и интервентних активности, обавезе и одговорности свих; права, обавезе и одговорности лица у превенцији дискриминације; документација коју установа треба да има, како анализира и извештава; како се спречава сегрегације и које су мере у процесу десегрегације. Њиме се уређује и поступање установе када се посумња или утврди вређање угледа, части или достојанства личности у установи, начини на који се спроводе превентивне и интервентне активности, услови и начини за поступање у установи.
- **Правилник о обављању друштвено-корисног односно хуманитарног рада** ("Службени гласник РС", бр. 68/2018) прописује активности које се одређују за неприхватљива, ризична понашања ученика, посебно за лакшу повреду обавеза ученика, затим за тежу повреду обавеза, као и за повреду забране а све то са циљем да се конструктивно утиче на позитивну промену понашања ученика. Наведено је и колико траје свака од прописаних активности, како се примењује, евидентира и прате ефекти и ко се о томе извештава. Њиме је дата могућност установи да прошири листу активности кроз доношење акта установе.

Поред наведених правилника, у циљу стварања безбедног окружења и заштите од свих облика насиља донета су и следећа упутства:

- Упутство о поступању установа образовања и васпитања и центара за социјални рад - органа старатељства у заштити деце од насиља број 611-00-419/2018-04 и
- Упутство о поступању у случају сумње или сазнања о присуству и коришћењу дрога у образовно-васпитним установама број 119-01-396/2018-01.

ОБЛИЦИ НАСИЉА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Према Правилнику о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање („Сл. гласник РС“, 46/2019), под **насиљем и злостављањем** подразумева се сваки облик једанпут учињеног, односно понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета и ученика или запосленог.

Насиље и злостављање може да се јави у следећим облицима:

Физичко насиље и злостављање	Понашање које може да доведе до стварног или потенцијалног телесног повређивања детета, ученика или запосленог.
Психичко насиље и злостављање	Понашање које доводи до тренутног или трајног угрожавања психичког и емоционалног здравља и достојанства детета и ученика или запосленог.
Социјално насиље и злостављање	Понашање којим се искључује дете и ученик из групе вршњака и различитих облика социјалних активности, одвајањем од других, неприхватањем по основу различитости, ускраћивањем информација, изоловањем од заједнице, ускраћивањем задовољавања социјалних потреба.
Електронско насиље и злостављање	Злоупотреба информационих технологија и може да има за последицу повреду друге личности и угрожавање достојанства и остварује се слањем порука електронском поштом, СМС- ом, ММС- ом, путем веб-сајта, четовањем, укључивањем у форуме, социјалне мреже.

Осим наведених облика, насиље и злостављање се препознаје и кроз:

ВОДИЧ ЗА ДИРЕКТОРЕ ШКОЛА

Сексуално насиље и злостављање	Понашање којим се дете и ученик сексуално узнемирава, наводи или приморава на учешће у сексуалним активностима које не жели, не схвата или за које није развојно дорастао или се користи за проституцију, порнографију и друге облике сексуалне експлоатације.
Насилни екстремизам	Промовисање, заговарање, подржавање, припремање и учествовање у идеолошки мотивисаном насиљу за остваривање друштвених, економских, верских, политичких и других циљева.
Трговину људима	Врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем у циљу експлоатације.
Експлоатацију	Рад који није у најбољем интересу детета и ученика, а у корист је другог лица, установе или организације. Ове активности могу да имају за последицу угрожавање физичког или менталног здравља, моралног, социјалног и емоционалног развоја детета и ученика, његову економску зависност, ускраћивање права на образовање и слободу избора.
Занемаривање и немарно поступање	Пропуштање родитеља, друге особе која је преузела бригу о детету и ученику, установе или запосленог да у оквиру расположивих средстава обезбеди услове за правилан развој детета и ученика у свим областима, а што може да наруши његово здравље и развој.

Занемаривање у установи	Обухвата ускраћивање појединих облика образовно-васпитног рада неопходних детету и ученику; нереаговање на сумњу о занемаривању или на занемаривање од стране родитеља; пропусте у обављању надзора и заштите детета и ученика од повређивања, самоповређивања, употребе алкохола, дувана, наркотичког средства или психоактивне супстанце, укључивања у деструктивне групе и организације и др.
--------------------------------	--

Према Правилнику о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности („Службени гласник РС", број 65/2018) **дискриминација**, односно дискриминаторно понашање је понашање којим се на непосредан или посредан, отворен или прикривен начин, неоправдано прави разлика или неједнако поступа, односно врши пропуштање чињења (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лице или групе лица, као и на чланове њихових породица или њима блиска лица, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, статусу мигранта или расељеног лица, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, социјалном и културном пореклу, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, сметњи у развоју и инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, претпостављеним личним својствима.

Расизам	Уверење и понашање лица или групе лица засновано на ставу да неке расе имају супериорне карактеристике у односу на друге.
Сексизам	Уверење и понашање засновано на ставу да је мушки пол супериоран у односу на женски.
Хомофобија и трансфобија	Страх, мржња и нетолеранција према ЛГБТИ лицима и према сваком понашању које је изван оквира родних улога.
Ксенофобија	Интензивно и ирационално исказивање мржње према странцима.
Исламофобија	Мржња, нетрпељивост и предрасуде према исламу и муслиманима.
Антисемитизам	Мржња, нетрпељивост и предрасуде према Јеврејима, као религијској групи или нацији.
Антициганизам	Посебан вид расизма усмерен према ромском народу, а идеологија је заснована на историјски потхрањеним идејама о расној надмоћности појединих народа, а који се изражава кроз насиље, говор мржње, изабљивање, стигматизацију и дискриминацију.
Аблеизам	Негативне предрасуде у односу на лица са сметњама у развоју и инвалидитетом.
Родна равноправност	Заштита права лица по основу пола и рода, а родна улога – скуп очекивања заједнице у вези са понашањем лица у односу на његову полну припадност.

ТИМ ЗА ЗАШТИТУ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ, НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА

Правилник о протоколу поступања у одговору на насиље, злостављање и занемаривања прописује обавезу школе да формира Тим за заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања (у даљем тексту Тим). Директор школе решењем именује чланове Тима и листа са њиховим именима треба да буде постављена на видним местима у установи (хол, испред свлачионица, на спратовима - у складу са простором и анализом стања). Тим треба да буде састављен према компетенцијама запослених за ову област, а број чланова треба да буде оптималан и да се води рачуна о заступљености свих структура у школи (наставници, учитељи, стручни сарадници). Обавезни чланови тима су директор, секретар и стручни сарадници.

Важно је да се евиденција о састанцима Тима води редовно, на сваком састанку или одмах после њега. У записнику је важно да постоји дневни ред, евиденција о присуству чланова и евентуално других запослених, родитеља, сарадника као и закључци који се односе на конкретне активности које ће се реализовати. Такође, Тим редовно прати остваривање планова заштите другог и трећег нивоа насиља и свих нивоа дискриминације и о томе води евиденцију.

Васпитно-дисциплински поступак против ученика покреће и води директор школе. Улога Тима у васпитно-дисциплинском поступку је важна приликом процене нивоа насиља и дискриминације, као и приликом израде и праћења оперативног плана заштите ученика. Тим може да помогне приликом утврђивања чињеница и прикупљања информација које претходе васпитно-дисциплинском поступку.

Када је запослени починилац насиља или дискриминације Тим планира и предузима мере подршке према ученику (Оперативни план заштите), Тим не процењује ниво и не одлучује о поступцима према запосленом. Директор покреће и води дисциплински поступак против запосленог.

Ефикасан тимски рад у школама је основа за побољшање како наставног процеса тако и квалитета школског живота. Стога, да би систем заштите од насиља и дискриминације у школи функционисао неопходно је обезбедити квалитетан тимски рад и учешће свих заинтересованих страна. Организација и функционисање Тима може представљати велики изазов за директора школе посебно ако имамо у виду да задаци и одговорности Тима у вези са ситуацијама насиља и дискриминације могу бити јако комплексни. Тиму је, због осетљивости тема и сложености проблема, неопходна стална подршка и ангажованост директора, редовна размена информација и пуно учешће, сарадња и поверење између свих чланова у Тиму.

Улога директора подразумева и подстицање културе тимског рада међу свим запосленима у школи, како би се реализовале активности које Тим планира.

Препознато је да у нашем систему постоји потреба за унапређењем управо у овом сегменту. Неретко се у израду и реализацију оперативних планова заштите и планова појачаног васпитног рада укључују само педагог, психолог и одељењски старешина док учешће Тима, предметних

ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА И ПРОГРАМ СПРЕЧАВАЊА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Да би школа могла ефикасно да поступа, као и да планира и спроводи разноврсне активности у области заштите од насиља и дискриминације неопходно је да изради Програм заштите од насиља, злостављања и занемаривања и Програм спречавања дискриминације (у даљем тексту Програми заштите).

Процес планирања заштите од насиља и дискриминације започиње прикупљањем података ради анализе и снимања стања у установи и у овом процесу треба да учествују сви запослени (наставници, стручни сарадници, техничко особље) и родитељи. Потребно је упознати се са тим како ученици, запослени и родитељи процењују безбедност и ситем заштите од насиља и дискриминације у школи. Неки од корисних начина за прикупљање података и анализу стања су: SWOT анализа, како би се добила комплетнија слика о снагама и слабостима, шансама и претњама; примена инструмената за прикупљање података о безбедности у школи (упитници за наставнике и ученике о безбедности у школи); анализа педагошке документације и евиденције Тима – када и где се насиље догађа, које су критичне тачке, актери итд, које интервенције дају резултате. Све наведено представља ослонац за израду Програма заштите.

У Програмима заштите потребно је:

- да се дефинишу сви циљеви и задаци који се односе на превентивне и интервентне мере;
- да је видљива свеобухватност Програма (усмереност на превенцију свих видова насиља и дискриминације);
- да буде видиљиво да се полази од анализе стања, капацитета и ресурса, односно да је заснован на специфичностима установе;

- да буде видљиво да је заснован на резултатима самовредновања, посебно области Етос;
- да буду наведене конкретне активности које ће се релизовати, да буде јасно ко су носиоци активности и каква је временска динамика;
- да буду обухваћене све интересне групе;

На полугодишњем и годишњем нивоу обавеза је установе да изради Извештај о реализацији Програма заштите са проценом успешности у остваривању планираних активности. Извештај треба да буде обухватан, да садржи број и врсту случајева насиља, злостављања и занемаривања и дискриминације, предузете превентивне и интервентне мере и активности, као и њихове ефекте односно да садржи битне, кључне податке који дају јасну слику стања о заштити од насиља током школске године на коју се односи (без навођења личних података). Извештај треба да садржи критички осврт на предузете активности, мере и поступања, препознате изазове, али и предлоге за унапређивање и праћење. Тим подноси извештај организација школе.

Од школске 2020/2021. године планирано је да се ситуације насиља и дискриминације региструју и уносе у електронски систем за праћење који ће омогућити генерисање различитих извештаја на нивоу установе.

ПРЕВЕНЦИЈА НАСИЉА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И СТВАРАЊЕ СИГУРНОГ И ПОДСТИЦАЈНОГ ШКОЛСКОГ ОКРУЖЕЊА

Креирање сигурног и подстицајног школског окружења је сложен и дуготрајан процес који подразумева ангажовање, посвећеност и сарадњу свих чланова школске заједнице на челу да директором. Како ће се приступити овом задатку доста зависи од вредности које се промовишу у школи, школске климе и школске визије.

Унесков Глобални извештај о насиљу у школама <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970> наводи да свеобухватан приступ спречавању и реаговању на насиље у школама даје добре резултате. Препознато је шест кључних области које чине свеобухватни приступ:

- јако лидерство у образовном систему;
- безбедно и инклузивно образовно окружење;
- развој знања, ставова и вештина;
- делотворна партнерства;
- спровођење механизма пријављивања насиља и обезбеђивања подршке и услуга;
- прикупљање података о насиљу у школама и коришћење података за унапређивање јавних политика и праксе.

Такође се наводи да су посебно делотворне интервенције које се фокусирају на:

- трансформацију културе школе (етос);
- заузимање јасног става против насиља;
- подршку наставницима да користе алтернативне начине дисциплиновања ученика и управљања одељењем.

Стратегије за стварање безбедног и подстицајног окружења треба да буду усмерена ка свим члановима школске заједнице.

Неке од ефикасних стратегија су:

- развијање социјалних и емоционалних вештина код ученика (вештине комуникације, програми превенције конфликта, емпатија, програми који имају за циљ уважавање различитости и одговорно учешће у демократском друштву);
- информисање ученике о правима и обавезама;
- информисаност запослених, ученика и родитеље о процедурама и начинима поступања;
- развијање свести код наставника о важећим стереотипима о вршњачком насиљу;
- интегрисање превентивних активности у наставу и развијање међупредметних компетенција.

Превентивне активности не треба да се везују само за посебне пројекте и програме, часове одељењске заједнице и ваннаставне активности већ да кроз развијање појединих међупредметних компетенција превентивно делујемо (нпр. компетенција за комуникацију, брига о здрављу, решавање проблема, одговорно учешће у демократском друштву, одговоран однос према себи и околини, дигитална компетенција и др.) Кроз саму организацију и реализацију наставе може да се делује превентивно (кроз усмеравање комуникације између ученика, кроз групни рад и подстицање сарадње спрам конкуренције, кроз давање личног примера у комуникацији и др.)

Када је реч о превенцији насиља и дискриминације и креирању сигурног и подстицајног окружења веома је важно континуирано стручно усавршавање и развијање компетенција наставника и стручних сарадника у области ненасилног решавања конфликта, активног слушања, медијације, развијања емпатије, уважавања различитости, едуковања и информисања родитеља, унапређивања партнерства породице и школе у превенцији и

реаговању на насиље, итд. На годишњем нивоу у оквиру плана стручног усавршавања, како на нивоу установе тако и у оквиру личног плана професионалног развоја, треба да се сачини анализа компетенција сваког запосленог и да се стручно усавршавање, и интерно и екстерно, планира у складу са анализом, потребама и капацитетима. Поред похађања акредитованих обука неопходно је реализовати и интерно стручно усавршавање посебно у области примене прописа тј. поступања у ситуацијама насиља и дискриминације. У тумачењу и примени прописа је важна улога секретара школе.

САРАДЊА СА РОДИТЕЉИМА

Добити од укључивања родитеља у живот и рад школе су вишеструке за све актере образовно-васпитног процеса. Родитељи имају важну улогу у систему заштите од насиља и дискриминације с обзиром на могућности и утицај који могу имати како у превентивном тако и васпитном раду.

Пракса показује да школе треба да организују више едукативних и интерактивних активности у циљу јачања родитељских вештина као и развијања партнерског односа (радионице, трибине, предавања на нивоу одељења и разреда). Многи проблеми између родитеља и школе појављују управо због лоше комуникације - неадекватних канала комуникације, неуважавања породичног миљеа или неинформисаности родитеља о ономе што школа чини.

Ако родитељ не сарађује са школом или ако постоје тешкоће у комуникацији подсетити да је родитељ према *Закону о основама система образовања и васпитања, Члан 84.* одговоран: за повреду забране учињену од стране детета/ученика; за теже повреде обавезе ученика; да на позив установе узме активно учешће у свим облицима васпитног рада са дететом/учеником као и да је одговоран да поштује правила установе. Установа подноси захтев за покретање прекршајног поступка, односно кривичну

пријаву ради утврђивања одговорности родитеља, односно другог законског заступника у случају непоштовања правила установе.

У процесу сарадње школе и породице улога директора је веома важна како у подстицању партнерства са родитељима тако и у јачању компетенција запослених за сарадњу са родитељима. Развијање сарадње са родитељима прописано је и *Правилником о стандардима компетенција директора установа образовања и васпитања*. Међутим, важно је и какав је став директора према укључивању родитеља у живот и рад школе, да ли родитеље препознаје као ресурс за унапређивање квалитета рада школе. Основни задатак директора у области сарадње са родитељима треба да буде подстицање континуираног партнерства родитеља и школе и изградња културе међусобног поверења, уважавања и поштовања.

ПАРТИЦИПАЦИЈА УЧЕНИКА

Партиципација ученика, односно активно учешће и уважавање њиховог мишљења при доношењу одлука о различитим аспектима школског живота значајним за ученике, предуслов је за развијање сарадничких односа са ученицима и стварања позитивне школске климе али и важан фактор њиховог задовољства школом.

Иако је прописана и кроз законски оквир, у пракси, партиципација ученика неретко само формално постији и зависи од различитих контекстуалних и интерперсоналних фактора. Довођење ученика у пасиван положај доприноси негативном односу према школи, ученици не доживљавају припадност школи и склонији су непоштовању школских правила. Стога је за ефикасну превенцију насиља и дискриминације активна улога ученика веома важна. Када планирамо превентивне активности ученике треба питати за њихова искуства и изазове. Током реализације Програма заштите посебно је важна улога Ученичког парламента и вршњачког тима, уколико постоји у школи. Ученици могу имати и улогу медијатора приликом решавања конфликтних ситуација, предлагању и реализовању мера. Укљученост у секције и ваннаставне активности које су осмишљене уз уважавање интересовања ученика, такође доприноси ефикаснијем структурирању слободног времена и превенцији насиља и дискриминације.

Активно учешће ученика у раду школе и спремност да се пре дузму различите иницијативе у значајној мери је повезано са односом између наставника и ученика, односно подршком к оју наставници дају аутономији ученика. Стога би улога директора била фокусирана на јачање компетенција наставника у овој област и указивање на добити које сви у школи остваруј у када су мишљења и интересовања ученика уважена.

РЕАГОВАЊЕ У СИТУАЦИЈАМА НАСИЉА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Установа је дужна да интервенише увек када постоји сумња или сазнање да дете и ученик трпе насиље, злостављање и занемаривање, без обзира на то где се оно догодило, где се догађа или где се припрема.

Под

интервенцијом у установи подразумевају се поступци који ће ученике заштитити од даље дискриминације, насиља, ублажити последице, које се могу јавити на емоционалном и социјалном плану и јачати њихове капацитете да се заштите у евентуалним насилним и/или дискриминаторним ситуацијама. У исто време, установе морају континуирано радити и са учеником који испољава насилно понашање. Потребно је анализирати узроке понашања, факторе ризика, пружити адекватну психосоцијалну помоћ у установи и, по потреби, упутити ученика и у друге релевантне институције (спољашња мрежа заштите).

У ситуацијама које се дешавају ван школе од стране учесника у образовању установа предузима мере појачаног васпитног рада, без вођења васпитно-дисциплинског поступка.

Први корак у интервенцији је **прикупљање информација** односно проверавање сумње или откривање насиља, злостављања, занемаривања и дискриминације. Прикупљање информација обавља се директно или индиректно. Информације о насиљу или дискриминацији од детета или ученика прикупља, по правилу, психолог, педагог, одељењски старешина, наставник, васпитач или члан Тима, у складу са законом. Информација може да се добије непосредно – усмено, у писаном облику, коришћењем дигиталних средстава (прегледом видео записа), проверавањем од самог учесника или посредно - од његових родитеља, вршњака, запослених, трећих лица као сведока, као и на основу анонимне пријаве. Прикупљање информације може бити и усмено и писмено (анонимна анкета) и треба га разликовати од узимања изјава у оквиру васпитно-дисциплинског поступка. Начин прикупљања се реализује у складу са стручном проценом уважавајући конкретни контекст (нпр. процењује се да ли је боље и када спровести анонимну анкету). Прикупљање информација мора да се одвија непосредно по сазнању и да буде ефикасно.

Једна од мера интервенције у ситуацијама насиља и дискриминације је и покретање **васпитно - дисциплинског поступка** против ученика. Чланом 85. ЗОСОВ-а прописане су процедуре покретања и вођења васпитно-дисциплинског поступка. Установа је дужна да поступак води ефикасно и економично, да обезбеди заштиту и поверљивост података до којих дође пре и у току поступка и да ученика не излаже поновном и непотребном давању изјава. Изјаве које ученици дају у васпитно-дисциплинском поступку потребно је разликовати од посредног или непосредног прикупљања информација у циљу проверавање сумње или откривање насиља, злостављања, занемаривања и дискриминације, које по правилу прикупља психолог, педагог, одељењски старешина, наставник, васпитач или члан Тима.

Када је реч о мерама и активностима које се предузимају према ученицима, за сваку ситуацију другог и трећег нивоа насиља и злостављања Тим сачињава оперативни план заштите, а за сваки ниво дискриминације план заштите од дискриминације.

Оперативни план заштите сачињава се за сву децу и ученике - учеснике насиља, злостављања и занемаривања. План заштите зависи од врсте и тежине насилног чина, последица насиља по појединца и колектив, броја учесника и сл. Важно је напоменути да план заштите треба да буде конкретан, јасан, са прецизираним улогама и одговорностима. План треба да садржи активности усмерене на промену понашања, носиоце планираних активности и временску динамику. Са планом заштите треба да буду упознати сви они на које се план односи. Правилник обавезује да родитељи буду укључени као и одељењска заједница.

План заштите од дискриминације израђује Тим за конкретну ситуацију сваког од нивоа и за све учеснике- дискриминисано лице, извршиоца дискриминације и сведоке. План садржи активности усмерене на промену понашања и ставова који су допринели дискриминацији (појачан васпитни рад), носиоце планираних активности, временску динамику и начине којима ће се обезбедити поновно укључивање свих учесника у заједницу.

У ситуацијама дискриминаторног понашања запосленог утврђује се одговорност у дисциплинском поступку. Одговорност родитеља за повреду законске забране дискриминације од стране његовог детета које је ученик школе утврђује се у прекршајном поступку. У случају када је родитељ извршилац дискриминације, одговорност се утврђује пред Повереником за информације од јавног значаја и заштиту података о личности или у судском поступку, у складу са законом. Одговорност трећег лица за повреду законске забране дискриминације утврђује се у поступку пред Повереником за информације од јавног значаја и заштиту података о личности или у судском поступку, у складу са законом.

Понекад школе, предузимају меру премештања ученика који је изложен насиљу у друго одељење или школу. Ове мере пре свега морају бити педагошки оправдане и предузете након што су сви

механизми подршке исцрпљени а у складу са законом. Није редак случај да школе подлежу и притиску родитеља ученика из одељења да се дете премести у друго одељење, школу и сл. Премештање ученика у друго одељење које је последица захтева и удруживања групе родитеља представља вид дискриминаторног поступања (удруживање ради вршења дискриминације, група према појединцу, одрасли према детету, ученику) према *Правилнику о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања* („Службени гласник РС“, бр. 22/16) и *Правилником о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности*.

САРАДЊА СА СПОЉАШЊОМ МРЕЖОМ ЗАШТИТЕ

Установа сарађује са стручњацима из других релевантних установа у локалној заједници, ради свеобухватне заштите деце од дискриминације и насиља: школска управа, здравствена служба, центар за социјални рад, МУП – полицијска управа итд. Наведеним институцијама директор установе се обраћа у писаној форми, са кључним, битним информацијама.

За ситуације трећег нивоа насиља и сваки облик дискриминације, школа извештава школску управу одмах а најкасније у року од 24 сата. Након прикупљања информација, шаље писани извештај школској управи са предузетим активностима.

У сарадњи са Центром за социјални рад може се позвати на *Упутство о поступању установа образовања и васпитања и центара за социјални рад-органа старатељства у заштити деце од насиља број 611-00-419/2018-04*.

У ситуацијама **породичног насиља**, односно ако постоји сумња или сазнање о насиљу, злостављању и занемаривању детета и ученика у породици, директор обавештава полицију или јавног тужиоца,

који предузимају даље мере у складу са законом. Препорука је да се успостави сарадња са Центром за социјални рад пре него што се пријава пошаље МУП-у или тужилаштву ради консултација о поступању.

У ситуацијама сумње или сазнања о **трговини децом/ученицима** предузимају се интервенције на трећем нивоу према Правилнику о протоколу поступања установе у одговору на насиље, злостављање и занемаривање. Директор обавештава Центар за социјални рад и Центар за заштиту жртава трговине људима. На постојање трговине децом/ученицима могу указати Индикатори за прелиминарну идентификацију израђени за образовни систем.

У ситуацијама сумњи или сазнања да је ученик укључен у промовисање, заговарање и подржавање идеолошки мотивисаног насиља, односно **насилни екстремизам**, директор школе сазива Тим за заштиту који разматра ситуацију и на основу прикупљених информација одлучује се о даљем поступању. Уколико постоји сумња или сазнање да ученик припрема и/или учествује у идеолошки мотивисаном насиљу, односно у насилном екстремизму које има елементе кривичног дела тада директор одмах обавештава родитеља, јавног тужиоца и полицију.

Уколико школа има сазнања или сумње да је ученик у раној фази **прцеса радикализације** - процес у коме особа усваја екстремну идеологију и праксе које могу водити ка насилном екстремизму препоручује се да се обрате Одсеку за људска и мањинска права у образовању, МПНТР, ради консултације у вези са даљим поступањем.

КОМУНИКАЦИЈА СА МЕДИЈИМА

У кризним ситуацијама за комуникацију са медијима је одговоран директор. За комуникацију са медијима директор би требало да буде унапред припремљен (протокол које поруке шаље, којим редоследом, у посебно кризним ситуацијама корисно припремити

“саопштење за медије или јавност”). Сарадња са медијима је важна и због тога што ће се у супротном закључити да школа није спремна да одговори што може да подстиче сумње и спекулације.

Савети за комуникацију са медијима:

- Разговарајте са свим учесницима ситуација – актерима (оштећенима и иницијаторима), очевицима, надлежнима;
- Размотрите све факторе који су могли утицати на кризу;
- Одмах успоставите и одржавајте контакт са локалним властима (полиција, хитна помоћ, ватрогасци...);
- Антиципирајте могућа питања новинара и припремите одговоре;
- Држити се искључиво чињеница које имате о догађају;
- Одмах саопштите појединости о предузетим активностима на решавању кризе;
- Кажите шта намеравате следеће да урадите и како гледаоци/слушаоци могу да дођу до додатних информација;
- Љубазно се захвалите и реците да ћете се поново обратити чим будете располагали новим чињеницама о догађају;
- Увек имајте на уму најбољи интерес детета, никада не откривајте идентитет ученика (ни директно, ни посредно);
- Ако нешто не знате у тренутку постављања питања, обећајте да ћете сазнати у најкраћем могућем року и да ће дати новинар или медиј бити први обавештен (и то заиста и урадите);

Директор може да формира и интерни Тим за кризне интервенције и да му по потреби придружује спољашње чланове. Детаљније о препорученом поступању школе у кризним ситуацијама може се наћи у приручнику „Психолошке кризне интервенције у образовно-васпитним установама.

ПРЕПОРУЧУЈЕМО

Дигитално насиље, превенција и реаговање:

- <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>
- <http://globalkidsonline.net/eu-kids-online/>
- <https://digitalni-vodic.ucpd.rs/?lng=lat>
- http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Mladi_u_svetu_interneta_web.pdf

Кризне интервенције:

- http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik_final_za_sajt.pdf

Родно засновано насиље:

- <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-prevenciju-RZN.pdf>
- <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-rad-sa-mladima-CARE-International.pdf>
- http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Istrazivanje_rodno_zasnovanog_nasilja_u_skolama_u_Srbiji.pdf
- <https://drive.google.com/file/d/0B9tPAtxTZnjxOGRWTUftWWg0Y0k/view>

Заштита од трговине људима:

- <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/12/Prirucnik-Zastita-ucenika-od-trgovine-ljudima-Protected-002-1.pdf>

Превенција насилног екстремизма:

A Teacher's guide on the prevention of violent extremism:

- <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244676>

Preventing violent extremism through education: effective activities and impact; policy brief:

- <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000266105>

Preventing violent extremism through education: a guide for policy-makers

- <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247764>

Подстицање демократске културе у школама-примери добре праксе:

- <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2019/03/priru%C4%8Dnik-primera-dobre-prakseDemokratska-kultura-u-%C5%A1kolama.pdf>

Факултет за безбедност, безбедносни ризици у школама:

- <https://tehnickaskolaknjazevac.files.wordpress.com/2013/04/bezbedna-skola1.pdf>

Ужички центар за права детета:

- <http://ucpd.rs/publikacije/>
- https://digitalni-vodic.ucpd.rs/?sr_pismo=lat

Piter K. Smit (2019): *Психологија вршњачког насиља, Како са насилништвом у школи*, Психополис институт.

